

Лілія Трофимович

ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТІЯ У ПЕРІОД ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ КРИЗИ 1938 Р.

Сім десятиріч тому була підписана сумнозвісна Мюнхенська угода, яка стала переломним моментом у розвитку ситуації, що безпосередньо призвела до початку Другої світової війни.

У зв'язку з цим посилюється інтерес науковців і громадськості до подій, пов'язаних з її походженням, а також до дипломатії європейських країн, зокрема Польщі, яка продовжує викликати численні дискусії і неоднозначні оцінки в історіографії.

Дана тема привертала увагу Г. Батовського, М. Вегеша, М. Войцехівського, Я. Гришина, С. Дембського, М. Камінського, Я. Куплінського, З. Ландау, В. Макарчука, М. Мельтюхова, С. Морозова, О. Терлецького, Я. Томашевського, Я. Худека, М. Швагуляка та інших істориків.

Спираючись на різноманітні джерела та історіографічний доробок, авторка здійснила спробу простежити основні дії польської дипломатії у зазначений період, з'ясувати їх справжні мотиви, вказати на фатальні за своїми наслідками акції.

Після аншлюсу Австрії наступною жертвою нацистської експансії мала стати Чехословаччина, послаблення міжнародного становища якої суттєво вплинуло на зростання й консолідацію античехословацького автономістського та сепаратистського руху як серед судетських німців, так і у Словаччині й Підкарпатській Русі [11, 425]. Крім Німеччини, свої територіальні претензії до неї висунули Угорщина та Польща. Перша здійснювала наростаючий тиск на Прагу, наполягаючи на відокремленні території, заселеної угорцями, і наданні словакам та закарпатським українцям права на «самовизначення». Між рядками цих дипломатичних формулювань виразно проступала кінцева мета офіційного Будапешта: приєднання усєї Словаччини й Закарпаття. Аби підкріпити свої зазіхання, він розгорнув на території Закарпатської України широку підривну діяльність [21, 300].

У розглядуваний період істотно активізував свої зусилля на

чехословацькому напрямку і польський уряд [детальніше про це: 33, 559]. Як зауважив С. Морозов, після заключення 2 травня 1935 року радянсько-французького договору про взаємну допомогу і смерті Ю. Пілсудського його наступники, насамперед міністр закордонних справ Ю. Бек, взяли курс на створення т. зв. „нейтрального блоку”, для якого їм понад усе потрібен був спільний польсько-угорський кордон, що передбачалось досягнути шляхом окупації Угорщиною Закарпатської України, розчленування Чехословацької Республіки і ліквідації її як незалежної держави. У цей блок під патронатом Варшави мали увійти держави між Балтійським і Чорним морями, зокрема Румунія, Угорщина, Югославія, і, можливо, Італія. У цій системі дружніх країн Ю. Бек вбачав „третю силу” в Європі, яка б зрівнялася з Німеччиною й могла протистояти Радянському Союзу. Він побоювався, що при посиленні німецьких впливів у регіоні Закарпатська Україна буде використана як плацдарм антипольської пропаганди й диверсійної діяльності [15, 114; 21, 300]. Паралельно з цим, на Вежбовій (назва вулиці в польській столиці, де розміщувалось міністерство закордонних справ) будувалися плани відриву від Чехословаччини Тешинської Сілезії, яку Рада послів Антанти в липні 1920 року, як вважали в Варшаві, несправедливо включила до складу Чехословаччини. Здійснювана західними країнами політика «умиротворення агресора», їхній шантаж Праги проблемою судетських німців навіювали польським керівникам думку, що вищенаведені розрахунки правильні [15, 114].

У свою чергу, нацистське керівництво всіляко намагалось використати античехословацький комплекс Варшави. Прибувши 14 січня 1938 року у німецьку столицю з візитом, Ю. Бек погодився з планами усунення Чехословаччини, а 16 лютого був поінформований Берліном, що після аншлюсу Австрії настане її черга. У цьому ж місяці у Варшаві побували керівник Угорщини М. Горті, що стало польсько-угорською античехословацькою демонстрацією, а також один з нацистських верховодів Г. Герінг, якого Ю. Бек попросив узгоджувати з Польщею подальші кроки стосовно Праги. Володіючи інформацією про підготовку Берліна до розв'язання чехословацького питання, Ю. Бек доручив своїм дипломатам у Празі встановити контакти з судетськими німцями і суттєво активізувати діяльність польської меншини в цій країні. Отже, з лютого 1938 року, як зауважив М. Мельтюхов, мова йшла про створення єдиного німецько-польсько-угорського античехословацького фронту [13, 152-153]. „У будь-якому випадку Рейх, Польща й Угорщина по-

винні задалегідь порозумітись і поділити сфери інтересів, — зазначалось у рапорті польського посла в Празі К. Папе про розмову з німецьким дипломатом 28 березня 1938 року стосовно приготувань по розмежуванню Чехословаччини. — Угорці повинні зрозуміти, що механічне вирішення словацької справи є вже неможливе. Це б нас „послабило”, адже мова може йти про майбутній спільний антиросійський фронт” [Цит. за: 35, 88].

Того ж дня генеральний консул Другої Речі Посполитої у Відні М. Грабінський повідомив у міністерство закордонних справ про розмову з німецьким дипломатом О. Стейном стосовно перспектив двосторонніх відносин. Останній нібито зазначив: „Мусимо вирішити: чи є приятелями чи ні... Повинні бути приятелями, оскільки маємо в Європі спільні цілі — побороення комунізму, уособленням якого є Радянська Росія”. Торкнувшись чехословацького питання, О. Стейн підкреслив необхідність територіальних змін на користь Німеччини (Судети), Польщі (округ Моравської Острави), Угорщини (Словаччина) [Цит. за: 35, 59].

29 квітня К. Папе мав розмову з угорським послом у Празі Я. Ветстеймом стосовно майбутнього Словаччини і Закарпаття. Характерно, що останній поцікавився у співрозмовника, чи Польща має територіальний інтерес стосовно Підкарпатської Русі. „Коли я рішуче заперечив, Ветстейм, відчутно заспокоївшись, висловив припущення, що угорці мусили б, очевидно, також і Підкарпатській Русі дати якусь автономію” [Цит. за: 35, 99].

До осені 1938 року античехословацька позиція Польщі посилюється. 19 вересня її посол у Берліні Ю. Ліпський поінформував своє міністерство закордонних справ, що запрошений на бесіду з А. Гітлером і затребував інструкцій на цей рахунок. Отримані ввечері того ж дня останні містили інформацію про рішучість Польщі розпочати найближчим часом воєнну акцію по розчленуванню сусідньої країни. „Чехословацьку Республіку, — нагадував йому Ю. Бек, — ми вважаємо штучним утворенням, що суперечить справжнім потребам і правам народів Центральної Європи” [Цит. за: 5, 136].

Інструктуючи посла, Ю. Бек розраховував на прихильність німецької сторони, а тому рекомендував йому розпочати переговори з нею з переліку заслуг Варшави у створенні умов для успішного розв’язання чехословацької проблеми. При цьому слід було вказати на те, що „польський уряд своєю позицією паралізував можливість інтервенції Рад у чехословацькому питанні, з допомогою тиску на Румунію сприяв її відмові від згоди на прохід радянських військ,

своїми маневрами на Волині створив сприятливу ситуацію, що розумілась Москвою як «попередження». [Цит. за: 5, 136].

Справа в тому, що напередодні зустрічі Ю. Ліпського з А. Гітлером на території Польщі розпочались найбільші в її історії військові маневри з участю усіх родів збройних сил поблизу радянського кордону, після яких був влаштований семигодинний парад військ у Луцьку. Вони ставили за мету продемонструвати військовою могутністю країни та готовністю її збройних сил зупинити Червону Армію, якщо та прийде на допомогу Чехословаччині [5, 136].

Оскільки автори вищезазначеної інструкції були впевнені у тому, що запропонований ними спосіб розв'язання „чехословацької проблеми” був прийнятний і для Гітлера, то її восьмий пункт у завуальованій формі ставив участь Польщі в залежність від виконання Берліном трьох умов: угоди по Данцигу, гарантії її західних кордонів і продовження двосторонньої Декларації про незастосування сили від 26 січня 1934 року [15, 125; 28, XXI; 43, 452-453].

Однак зустріч з Гітлером наступного дня перекреслила сподівання „інструкторів з вербової”. Після того, як англійський і французький уряди висловилися за передачу Німеччині Судетської області, фюреру було не з руки вочувати з Чехословаччиною — у нього з'явилися вагомлі підстави бачити себе в ролі вершителя долі угорської і польської меншин, які в ній проживали [15, 125; 44, 457-458].

21 вересня К. Папе за дорученням свого уряду вручив міністру закордонних справ Чехословаччини К. Крофту ноту з вимогою невідкладного застосування до районів, заселених поляками, рішень, прийнятих Прагою стосовно німецької меншини. Варшава розірвала також польсько-чехословацький договір 1925 року, що регулював становище її меншини в цій країні [14, 124; 33, 567]. „Оскільки чехи здійснили вже важливі поступки на користь німецького населення...., — зазначив Ю. Бек, — ми змушені були вимагати 21 вересня рівнозначної компенсації”. [40, 121].

Поспішливість польського керівництва диктувалася намаганням не опинитись осторонь від можливого зближення Англії, Франції, Німеччини та Італії, а також небажанням випрошувати Тешинську Сілезію в Гітлера. Отримавши ультиматум, Празький Град спробував справити тиск на Бельведер з допомогою Кремля, до якого звернувся за підтримкою [9, 256; 13, 156].

22 вересня президент Чехословацької Республіки Е. Бенеш підготував послання президенту Другої Речі Посполитої І. Мосціцькому, проте очікував з його відправленням, оскільки сподівався на завер-

шення розпочатою два роки тому будівництва стратегічної залізниці, через яку на випадок агресії мала прийти військова допомога СРСР, що дозволило б змінити тональність переговорів з Лондоном і Парижем, а, можливо, і перевести «німецьку стрілку» на поляків і таким чином уникнути національної ганьби. Малося на увазі завершення будівництва останніх кілометрів т. зв. буковинської залізниці, що повинна була зв'язати Чехословацьку Республіку та Радянський Союз через територію Румунії [14, 122; 15, 126]. Як впливає з документів, два дні перед тим французький посол у Варшаві Л. Ноель поділився з Ю. Беком офіційною інформацією, одержаною з Москви, про те, що якби справа дійшла до радянської допомоги, то ні авіація, ні Червона Армія не вторглись би на територію Польщі [32, 441]. Разом з тим, близько четвертої години ранку 23 вересня, після нічної наради в Кремлі, заступник народного комісара СРСР В. Потьомкін викликав польського дипломата Ф. Янковського, якому вручив ноту від імені уряду про те, що в разі вторгнення польських військ на територію Чехословаччини Радянський Союз денонсує пакт про ненапад від 1932 р. Одночасно Кремль вимагав від Польщі спростувати чутки про те, нібито вона планує збройний виступ проти ЧСР [8, 363-364; 30, 437; 33, 568]. Ввечері того ж дня Варшава дала гостру і категоричну відповідь: „Заходи, здійснювані у зв'язку з обороною польської держави, залежать винятково від уряду Польської республіки, який ні перед ким не зобов'язаний давати пояснення” [8, 364; 30, 437]. Водночас розросталась античехословацька пропаганда, в масову свідомість закидалися слова Ю. Пілсудського про те, що „штучно і потворно створена Чехо-Словацька республіка не лише не є основою європейської рівноваги, а, навпаки, є її слабкою ланкою” [4, 118].

23 вересня А. Гітлер надав прем'єр-міністру Великобританії Н. Чемберлену німецькі пропозиції у письмовій формі і карту з вказанням тих частин чехословацької території, що мали відійти до Німеччини, а також Польщі й Угорщини, з якими, мовляв, перша зв'язана дружніми відносинами. В сферу німецьких інтересів серед іншого був також включений і залізничний вузол Богумин, на володіння яким претендувала польська сторона [15, 126].

У вівторок, 27 вересня, з Вежбової до Праги надійшла чергова нота з вимогою підписати двосторонню угоду, яка б зафіксувала передачу Польщі т. зв. Заолзької Сілезії і проведення плесбїтату на теренах, заселених „значною мірою польською меншиною” [43, 138].

Пізно ввечері 27 вересня Ю. Ліпський одержав від Ю. Бека

інструкцію до запланованої наступного дня бесіди з статс-секретарем МЗС Німеччини Е. Вайцеккером. Тут, зокрема, зазначалось: „Повідомляю тобі винятково секретну інформацію, що в нашому розпорядженні є збройні сили, готові до виступу. В залежності від ситуації ми можемо діяти достатньо оперативно зараз же після виникнення німецько-чехословацького конфлікту” [23, 59].

Таким чином, як зауважив С. Морозов, цей маловідомий епізод з історії польсько-німецьких дипломатичних контактів проливає світло не лише на справжні плани польського керівництва стосовно Чехословаччини, а й показує, що саме їх характер став однією з причин проведення сумнозвісної мюнхенської конференції 29-30 вересня 1938 року. На його думку, суть цього епізоду полягає в тому, що рішучість поляків розв'язати воєнні дії проти сусідньої країни спонукала західні держави, окрім, звичайно, інших мотивів, зафіксувати в міжнародно-правовому документі мирний характер передачі Судетської області Німеччині [15, 127].

Про результати мюнхенської конференції міністр закордонних справ Німеччини І. Ріббентроп повідомив Ю. Ліпського 30 вересня, рекомендуючи Польщі поновити свою акцію стосовно Праги. Того ж дня, одержавши від посла інформацію, Ю. Бек запропонував найвищим керівникам країни висунути Чехословаччині ультиматум: протягом дванадцяти годин виконати умови, викладені в ноті від 27 вересня [30, 284; 33, 570]. За своєю лексикою ультиматум був чи не дослівною цитатою з арсеналу нацистського фіюрера: „Польський уряд очікує недвозначної відповіді, в якій би приймалася чи відкидалася сформульована у цій ноті вимога до полудня 1 жовтня 1938 року. На випадок відмови чи відсутності відповіді польський уряд буде вважати чехословацький уряд єдиним відповідальним за наслідки” [3, 34].

МЗС Другої Речі Посполитої не помилялось, коли вважало, що Англія, Франція, всіляко намагаючись уникнути конфлікту з Третім рейхом, справлять серйозний тиск на Прагу, але побоювалось збройної протидії з боку Чехословаччини і СРСР. Прагнучи в'яснити реакцію Берліна на можливий конфлікт з останніми, Ю. Бек у Варшаві, а Ю. Ліпський у Берліні 1 жовтня зустрілися відповідно з німецьким послом Мольтке, І. Ріббентропом і рейхсміністром Г. Герінгом. Як впливає з листа Ю. Ліпського до Ю. Бека, І. Ріббентроп виклав йому наступну позицію керівництва рейху:

«1. На випадок польсько-чеського збройного конфлікту уряд Німеччини збереже стосовно Польщі доброзичливу позицію.

2. На випадок польсько-радянського конфлікту уряд Німеччини

займе стосовно Польщі позицію більш, ніж доброзичливу. При цьому він дав ясно зрозуміти, що уряд Німеччини надав би допомогу.

3. Англійському, французькому та італійському урядам... І. Ріббентроп повідомить, що він сподівається, що справа не дійде до збройного конфлікту між Польщею та Чехословаччиною, особливо якщо Прага прийме вимоги Польщі. Він додасть, що при ситуації, яка створилась у Тешині, він не може давати поради польському уряду» [3, 38].

Разом з тим, варто зазначити, що конференція в Мюнхені засвідчила слабкість польської дипломатії: вимоги її уряду розглядалися чотирма державами в рамках обговорення сукупної чеської проблеми і без його представника. Тим самим відбулось публічне приниження одного з засадничих принципів санаційної політики: „Нічого, що стосується нас, не може бути здійснене без нас” [14, 132]. На думку М. Войцехівського, повідомлення про конференцію вилучило територіальні претензії Варшави до ЧСР зі сфери польсько-німецького співробітництва і тим самим ускладнили Вежбовій пов'язати їх з проблемою врегулювання двосторонніх відносин. Отже, з рук Ю. Бека вислизала можливість зруйнувати чехословацьку державу внаслідок польсько-німецької агресії і встановити тоді спільний кордон з угорцями [44, 481].

Польський ультиматум був прийнятий Прагою 1 жовтня. „Польща і Угорщина, — писав У. Шірер, — погрожуючи застосуванням військової сили проти беззахисної Чехословаччини, ніби падальники поспішили урвати свій шмат. Польщі за наполяганням міністра закордонних справ Юзефа Бека... дісталася територія в районі Тешина площею 650 квадратних миль з населенням 228 тисяч чоловік, з яких 133 тисячі були чехами” [22, 458].

Після зайняття Тешинської Сілезії Друга Річ Посполита опинилась у міжнародній ізоляції. „Восени 1938 р. польські політичні концепції опинились у трагічному конфлікті з воєнно-стратегічними, — зазначав М. Захаріас. — Останні передбачали рішуче втручання в хід подій на Дунаї і Влтаві (мається на увазі протидія аншлюсу і нацистським зазіханням у Судетах — Л. Т.), проте з політичної точки зору це було неможливим через небезпеку конфлікту з більш сильною Німеччиною в умовах міжнародної ізоляції” [45, 25]. На думку цього польського історика, в тодішній міжнародній ситуації найкращим виходом було би утриматись від будь-якої античехословацької акції.

Різкій критиці піддав позицію Польщі в 1938 році У. Черчилль, який пізніше у своїх мемуарах писав: „Лівою рукою вона підтри-

мувала антирадянські Прибалтійські держави. Однак, правою рукою вона допомагала пограбувати Чехословаччину в Мюнхені” [20, 176]. Подібну оцінку висловлював у своїх спогадах і тодішній посол Франції у Варшаві Г. Ноель [38, 188]. А кадровий дипломат Другої Речі Посполитої Я. Мейстович відверто визнавав, що дії його уряду проти оточеної Чехословаччини та їхні наслідки „викликали хвилю обурення у Франції, гостру критику у Великій Британії, злостиві гостроти і гіркі докори серед зібраних у Женеві учасників XIX Зібрання (Ліги Націй —Л. Т.) Симпатії нам виявляють лише угорці, і, меншою мірою, югослави” [36, 35].

Як зазначалось вище, проти польської анексії Тешинської Сілезії рішуче протестувала Москва, але тоді у Варшаві не лише не звернули увагу на наростаючу кризу у двосторонніх відносинах, але й дещо пізніше заявили: „Польща у своїй зовнішній політиці завжди притримувалась тієї точки зору, що участь Радянського Союзу в європейській політиці зайва. Вона й сьогодні захищає цю точку зору” [7, 257]. Беручи до уваги зазначену позицію Другої Речі Посполитої, її участь у розчленуванні Чехословаччини (єдиного потенційного союзника СРСР у Центральній Європі), Москва, як слушно зауважив В. Макарчук, „не повинна була мати жодних сентиментів до Польщі” [12, 81].

Тепер, аналізуючи післямюнхенську міжнародну ситуацію і намацаючи шлях до взаєморозуміння з А. Гітлером, Й. Сталін неминуче повинен був звернути свій погляд на Польщу, чіє проміжне географічне положення між Німеччиною та Росією колишній польський президент А. Квасневський назвав „геополітичним прокляттям” [10]. У кожного з її могутніх сусідів був свій незакритий рахунок до неї. У Німеччини — це були Данциг, „коридор” і німецька меншина в Сілезії. СРСР же протягом міжвоєнного періоду розглядав Польщу як антирадянський форпост Заходу і як найбільш ймовірного воєнного противника. Оскільки ні Берлін, ні Москва не змирилися з відновленими в 1918-1919 рр. кордонами Речі Посполитої, це створювало передумови для ще одного німецько-радянського пакту антипольської спрямованості [16, 84-85]. У зв'язку з цим в історичній літературі неодноразово цитувались спогади французького посла в Москві Р. Кулондра, в яких він відтворював реакцію заступника наркома закордонних справ СРСР В. Потьомкіна на рішення західних держав в Мюнхені, висловлену під час розмови дипломатів 4 жовтня 1938 року, тобто через кілька днів після конференції: „Не бачимо для нас іншого виходу, як піти на четвертий поділ Польщі” [29, 165; 16, 85; 19, 47].

Проте „полковники санаційної Польщі” вперто не бажали помічати навислої над ними небезпеки, яка їм загрожувала, і, навпаки, тріумфували, цілком розділяючи, очевидно, вельми схвальну оцінку рейхсміністра Г. Герінга їхнього ультиматуму Празі як „визначально сміливу акцію, проведену у блискучому стилі” [3, 79]. Не випадково Ю. Бек після захоплення т. зв. Заолзя одержав вищу державну нагороду — орден Білого Орла, а також звання доктора „Honoris causa” відразу двох університетів [43, 238].

У період чехословацької кризи поширились чутки, що незабаром Польща вступить до Антикомінтернівського пакту. У зв'язку з цим тодішній французький посол у Варшаві згадував: «Кожного разу, коли я мав можливість запитати його про це, Бек відповідав: «Абсолютно про це і не думаю. Інші, дуже віддалені від Росії, можуть собі дозволити піти на підписання такого пакту. Ми є близько. Це б суперечило нашій незалежній політиці. Хочемо утримувати рівновагу між двома нашими великими сусідами, не об'єднуючись з жодним з них проти іншого» [39, 174].

Після мюнхенської конференції в чехословацькій кризі наступив новий етап: в епіцентр внутрішньополітичних колізій та складного міжнародного протистояння, як слушно зауважив М. Швагуняк, у цей час висунулась справа Закарпатської України [21, 300]. Польща і Угорщина з посиленою енергією стали добиватись територіального переділу в зоні Підкарпатської Русі, що входила до складу Чехословаччини, з тим, аби одержати спільний кордон, що „відрізав” би Чехословаччину від Румунії, її союзника по Малій Антанті [17, 295].

10-го жовтня 1938 року, тобто через тиждень після вступу польських військ на Заолзя, начальник Головного штабу збройних сил видав наказ про підготовку диверсійних дій на Закарпатській Україні. В основі польських прагнень до передачі цього краю Угорщині, на думку Я. Куплінського, лежало, насамперед, негативне ставлення до створеного тоді автономного уряду Закарпатської України і побоювання, що цей український осередок буде допомагати діям ОУН у Польщі. Проте прагнення до безпосереднього сусідства з дружніми угорцями не виникало лише з бажання ліквідації в зародку небезпеки утворення „українського П'ємонту” і запобігання обходження Польщі з флангу ворожими силами. Частково ці дії були викликані побоюванням використання української проблеми німцями.

Вирішальною, проте, мірою це випливало зі згадуваної вже концепції Ю. Бека стосовно створення бар'єру для німецької агресії з

допомогою «нейтрального блоку», названої пізніше концепцією „Третьої Європи” або „міжмор’я”. Спільний польсько-угорський кордон мав скласти істотний чинник впровадження її в життя [34, 65-66]. На переконання Ю. Бека, він являтиме собою „оборонний мур від німців” [Цит. за: 38, 163].

Справа спільного польсько-угорського кордону наштовхнулася, проте, на спротив не лише Чехословаччини, але й Румунії, яка на південному сході межувала з Україною. Будучи сусідом і союзником Чехословаччини, вона могла звідти безперерійно доставляти зброю, вироблену воєнною промисловістю ЧСР. У разі анексії Закарпаття цей шлях був би перекритий. Крім того, румуни побоювались, що територіальні апетити Угорщини можуть поширитись і на їхню країну [25, 88; 30, 386; 34, 67]. Навіть Ю. Бек під час осіннього візиту в Бухарест не зміг змінити негативного ставлення румунських лідерів до ідеї спільного польсько-угорського кордону [24, 423-439; 26, 154-156; 34, 73-74].

Однак головною перешкодою на шляху до встановлення спільного польсько-угорського кордону була Німеччина. У рекомендаціях її МЗС від 10 жовтня зазначалося: „У карпато-українському питанні ми виявляємо стриманість. Ми не підтримуємо спільного польсько-угорського кордону, хоча й назовні не будемо проголошувати антиугорських чи антипольських гасел. ... Ми не розвиваємо в цьому питанні у даний час будь-якої особливої активності. Загальне гасло звучить „самовизначення» [21, 302].

Верховоди Третього рейху готувалися до поділу ЧСР на чеську і словацьку частини і їхніми союзниками у цьому питанні були словацькі націоналісти, які виступали категорично проти передачі Закарпатської України кому б то не було. У Варшаві відмову Берліна підтримати Другу Річ Посполиту було сприйнято як ознаку наявності в гітлерівців далекосяжних планів на сході Європи [17, 295]. Це частково засвідчила зустріч Ю. Ліпського і І. Ріббентропа 24 жовтня в Берліні, про що польський дипломат проінформував Ю. Бека. Так, у відповідь на чергову заяву посла про важливість приєднання Закарпаття до Угорщини, німецький міністр несподівано заявив: „... Якби польський уряд погодився з німецькою концепцією стосовно Данцига й автомобільної дороги, питання про Прикарпатську Русь було б розв’язане у відповідності з позицією по цьому питанню Польщі”. І. Ріббентроп запропонував Варшаві проводити з Берліном „спільну політику стосовно Росії на базі антикомінтернівського пакту” [18, 63-64; 32, 456; 41, 15-16]. На практиці це озна-

чало би входження Польщі до блоку агресивних держав і перетворення її в сателіта Третього рейху.

2 листопада міністри закордонних справ Німеччини та Італії І.Ріббентроп та Г. Чіано у присутності делегації угорського та чехословацького урядів (до складу останньої входив прем'єр-міністр Карпатської України А. Волошин) оголосили своє арбітражне рішення про передачу частини останньої, а також Південної Словаччини Угорщині. Карпатська Україна втратила міста Ужгород, Мукачево і Берегово з прилеглими до них районами, однак продовжувала залишатися у складі Чехословаччини, що перешкоджало утворенню спільного польсько-угорського кордону, а, отже, змусило Варшаву і Будапешт активізувати свої дипломатичні зусилля, а також терористичні акції в країні. Причому, якщо Угорщина відверто зазіхала на все Закарпаття, то Польща і Румунія прагнули оволодіти окремими територіями в Словаччині і Закарпатській Україні [1, 121; 2, 139-141; 21, 301]. Про те, наскільки важливе значення Польща надавала приєднанню усього Закарпаття до Угорщини, а, отже, створенню з нею спільного кордону, свідчив запис бесіди радника посольства Німеччини в Варшаві Р. Шеллі з віце-директором політичного департаменту МЗС Другої Речі Посполитої М. Кобилянським 18 листопада 1938 р. Останній сказав: „Міністр не може говорити так відверто, як можу говорити я. Питання про Карпатську Русь має для нас вирішальне значення. Ви бачите, який неспокій викликає це питання в наших українських областях. Ми придушували і будемо придушувати цей неспокій. Не робіть для нас неможливим проведення нашої політики. Якщо Карпатська Русь відійде до Угорщини, то Польща буде згідна пізніше виступити на боці Німеччини в поході на Радянську Україну. Якщо ж Карпатська Русь залишається осередком неспокою, то такий виступ ви зробите для нас неможливим. Пам'ятайте, про що йде мова” [3, 105; 18, 82].

Польську стурбованість зміцнювали і висловлювання західних діячів, які явно перебільшували роль Карпатської України в німецькій політиці. Так, лідер ліберальної партії, екс-прем'єр-міністр Великобританії Д. Ллойд Джордж заявив під час бесіди у парламенті 6 грудня з радянським послом І. Майським, що задум Гітлера полягає в тому, аби повернути Німеччині „коридор” і Сілезію і відірвати від Польщі її українську частину, об'єднати останню з Прикарпатською Україною і з обидвох створити васальну українську державу [3, 130; 6, 661-662].

Намагаючись розсіяти побоювання Варшави, ввести її в оману

стосовно власних подальших планів, в тому числі і щодо Карпатської України, а заодно перекопати, що „для Польщі в даний час існує лише одна велика держава, до якої вона може примкнути — це Німеччина”, МЗС останньої в кінці грудня підготувало документ „Директиви для бесіди Ріббентропа з Беком”, яка мала відбутись 6 січня наступного року. У них, зокрема, зазначалось: „Побоювання Польщі, нібито Німеччина намірена перетворити Прикарпатську Русь у зародок великоукраїнської держави, не має під собою ґрунту. Німеччина вже дала відповідні вказівки для того, аби не викликати подібного враження. Прикарпатська Русь збереже свою самостійність у рамках Чехословаччини і не буде відігравати жодної ролі в міжнародній політиці” [3, 164].

Таким чином, у період чехословацької кризи 1938 р., будучи впевненими, що Англія і Франція не воюватимуть за Чехословаччину, польські лідери і, насамперед, міністр закордонних справ Ю. Бек, вирішили скористатись сприятливим, як їм здавалося, моментом для розв’язання давньої суперечки з останньою за Тешинську Сілезію. Тодішні дії польської дипломатії, що значною мірою грала за „гітлерівськими” правилами, носили реваншистський характер, були спрямовані на здобуття великодержавного статусу, свідчили про неадекватність сприйняття дійсності, істотно погіршили її міжнародне становище, створили враження про союзницькі відносини з Німеччиною, довели країну до міжнародної ізоляції. В підсумку воєнно-стратегічне становище Другої Речі Посполитої катастрофічно погіршилось.

Джерела та література

1. Баран О. Мадярська окупація Закарпаття в 1939 р. // Український історик. – 1995. – № 30.
2. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. – Львів: Хуст, 2004.
3. Год кризиса 1938 -1939: Докум. и матер. – М., 1990. – Т. 1.
4. Гришин Я. Путь к катастрофе. Польско-чехословацкие отношения 1932 -1938 гг. – Казань, 1999.
5. Гришин Я. Синдром русофобии. Россия и Польша: история взаимоотношений. – Казань, 1995.
6. Документы внешней политики СССР. – М., 1977. – Т. 21.
7. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. – 1937 -1939. – М., 1981. – Т. 1. (ноябрь 1937 - декабрь 1938 гг.).
8. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1963. – Т. 6.
9. Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939. – М., 1979.

10. Известия. – 1995. – 21 ноября.
11. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.
12. Макаруч В. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939 - 1945): історико-правове дослідження. – К., 2007.
13. Мельпохов С. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние, 1918 - 1939 гг. – М., 2001.
14. Морозов С. В. „мюнхенские дни” пилсудчики насторожили всю Европу и даже третий рейх // Международная жизнь. – 2006. – № 6.
15. Морозов С. Как пилсудчики „заложили” чехов // Международная жизнь. – 2005. – № 11.
16. Наджаров Д. СССР в послевоенной Европе. Октябрь 1938 г. - март 1939 г. // Отечественная история. – 2000. – № 2.
17. Системная история международных отношений: В 2-х томах. – М., 2006. – Т. 1.
18. СССР в борьбе за мир накануне Второй мировой войны (сентябрь 1938 - август 1939 гг.): Докум. и матер. – М., 1971.
19. Цернак К. Конец эпохи великих держав в европейской политике // Вопросы истории. – 1993. – № 5.
20. Черчилль У. Вторая мировая война. – М., 1991. – Кн. 1. – Т. 1-2.
21. Швагуляк М. Українське питання в міжнародних політичних кризах напередодні Другої світової війни (1938-1939) // Вісник Львівського університету. Сер. істор. – Львів, 2000. – Вип. 35-36.
22. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха: В 2-х томах. Пер. с англ. – М., 1991. – Т.1.
23. Batowski H. Kryzys dyplomatyczny w Europie. – Warszawa, 1959.
24. Batowski H. Rumowska podruca Becka w pazdzierniku 1938 // Kwartalnik Historyczny. – 1958. – № 2.
25. Batowski H. Europa zmierza ku przerażeniu. – Poznań, 1969.
26. Beck J. Ostatni raport. – Warszawa, 1987.
27. Beck J. Przemyslenia, deklaracje, wywiady. 1931-1939. – Warszawa, 1939.
28. Chudek J. Wrzeshniowy kryzys czechoslowacki 1938 r. w raportach ambasadora Lipskiego // Zeszyty Historyczne Polskiego instytutu spraw międzynarodowych. – Warszawa, 1960. – Z. 10.
29. Coulondre R. De Stalin a Hitler. – Paryż, 1950.
30. Diariusz i teki Jana Szembeka (1935 - 1945). – London, 1972. – Т. IV.
31. Document on British Foreign Policy. – London, 1954. – Ser. III. – Vol. II.
32. Druga Rzeczpospolita: Wybyr dokumentow. – Warszawa, 1988.
33. Historia dyplomacji polskiej. – Warszawa, 1995. – Т. IV. (1918-1939).
34. Kuplicski J. Polskie dziiania dywersyjne na Ukrainie Zakarpaciej w 1938 roku // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1996. – № 4.
35. Landau Z., Tomaszewski J. Monachium, 1938.
36. Meystowicz J. Wspomnienia ze sluzby zagranicznej // Przed

wrzeszniu i po wrzeszniu. Ze wspomnień młodych dyplomatów II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1998.

37. Mackiewicz S. Polityka Becka. – Paryż, 1964.

38. Noël L. Agresja niemiecka na Polskę. – Warszawa, 1966.

39. Pamiętniki J. Becka (wybór). – Warszawa, 1955.

40. Polska polityka zagraniczna w latach 1926-1932 (na podstawie testów min. Józefa Becka). – Paryż, 1990.

41. Polska w polityce międzynarodowej (1939-1945): zbiór dokum. – Warszawa, 1989.

42. Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna: wybór dokumentów. – Warszawa, 1958. – T. II.

43. Terlecki O. Pułkownik Beck. – Kraków, 1985.

44. Wojciechowski M. Stosunki polsko-niemieckie. – 1933-1938. – Poznań, 1965.

45. Zacharias M. Józef Beck i „polityka równowagi” // *Dzieje Najnowsze*. – 1988. – №12.